

kény életművét alig ismerő vagy néhány műre redukáló közönségnek közvetíti a huszadik századi ember tragédiáját. Az amatőrmozgalomban kipróbált és kicsiszolódott színpadi eszközök is hozzásegítettek a rendező ahhoz, hogy a szereplők mozgatójában, megfelelő képkompozíciókkal, esetenként még a tömegjelenségek résztvevőiből vagy magukból a szereplőkből alkotott kórus segítségével is tagolja, értelmezze a szöveget. Ezáltal legalábbis a dráma külső rétege mindenki számára megközelíthetővé válik, és ahogy a hajdúböszörményi diák-előadás nézőinek reagálásából leszűrhettem - érzelmileg is hat. A közönség feszült csendje végső soron Pinczés *Pistijét* igazolta.

Ami pedig a társulatot illeti, a legfontosabb pozitívum, amit elmondhatunk: egyetlen disszonáns hang sem volt az előadásban. Valamennyi eddig látott előadással szemben, Debrecenben megváltozott a Pistik hierarchiája. Félsgesz Pisti főszerepe Korcsmáros Jenő alakításában elhalványodik, míg a másik két Pistié - Fésüs Tamás és ifj. Mucsi Sándor igyekezetének hála -- egy-egy jelenetben karakterszereppé erősödik. Agárdy Ilona alakítása nemcsak érdekes színe, de motorja is volt az előadásnak. Olvastam kritikát, amelyben szemére vetették, hogy túlságosan boszorkányos, és olyat is, amely szerint kevés benne a démoniség. Az én szememben éppen a figurának a hétköznapi kereteket szét-feszítő ereje, sugárzása volt a legizgalmasabb, amit Agárdy egy földi asszony segítőkészségével, hétköznapi jóságával és pontosságával, még hozzá kifogástalan arány- és stílusérzékkel ötvözött. A Szőke Leány - Bessenyei Zsófia - az első jelenetekben még nem találta meg önmagát. Kamasz lánynak túlságosan suta. Később azonban --- a cselekmény létragyári szakaszában és a koholt per jelenetsorában - összefogottabb és szuggesztívabb lett. Különösen nagymonológjának előadásakor megrendítően jó.

Kíváncsian várjuk a végre színpadon zajló, szélesedő *Pisti-vita* folytatását is.

Örkény István: *Pisti a vérzivatarban* (debreceni Csokonai Színház)

Rendező: Pinczés István. Díszlettervező: Kasztner Péter. Jelmeztervező: Greguss Ildikó. Zene: Dombrády Csaba.

Szereplők: Sárközy Zoltán, Fésüs Tamás, Korcsmáros Jenő, ifj. Mucsi Sándor, Agárdy Ilona, Sárady Zoltán, Tikos Sára, Bessenyei Zsófia, Farkas Erika, Hajdu Péter, Porcsin László, Seres József, Bálint Mária, Wittchen Vera.

BARTA ANDRÁS

Major mester Moliére-je

Tudós nők
a Katona József Színházban

Major Tamás rendezői pályájának legjellemzőbb jegye a következetesség. A megújulásban hű marad önmagához. Egymást követi Hevesi Sándor, Sztaniszlavszkij, Brecht, majd a legutóbbi időben mindezt mintegy összefoglalóan Ariane Mnouchkine hatása; ugyanakkor például az 1945-ös *Tartuffe* és a mostani *Tudós nők* között egyenes összefüggés mutatható ki. Igaz, nem annyira a két rendezés rímelve egymásra, hanem inkább a csaknem negyven esztendővel ezelőtti előadás címszerepének felfogása és a mostani Moliére-színrevitel stílusa. Major már akkor - sőt, még korábban, Apáthi Imre 1943-as rendezésében -- „nyíltisakos” *Tartuffe*-öt játszott; a vásári komédiák szellemében, őszintén vállalta a figura jellemének minden torzulását, groteszkuságát. Olyannyira, hogy Kárpáti Aurél fel is róta neki: „Major Tamás *Tartuffe*-je rekedtes, recsegő hangjával, száraz kenetteljességével, hamis szemforgatásával és nagyon is átlátszó csúsztatásával, egész lényének elhanyagolt, visszataszító voltával egyszerre elárulja a komédiázó intrikust. Holott *Tartuffe*-öt nemcsak játszani kell, hanem teljes illúziót keltően élni, megtévesztően alakítani is.”

Éppen ezt nem akarta Major: illúziót kelteni. Hanem azt kívánta, hogy *Tartuffe* átlátszó legyen. És ezáltal még félelmetesebb. Mert Orgon így is beugrik neki. Gondoljuk el, mennyire jogosult ez az ábrázolás, hiszen a világ nagy csirke-fogói egyáltalán nem álcázták magukat: foguk fehérjét nagyon is kimutatva hirdették népbútját, népirtó tanaikat, és őszintén hittek bennük.

Ennek az átlátszóságnak, őszinteségnek, „egy az egyben” játéknak a szellemében került színre a Katona József Színházban a *Tudós nők*. Az előadás valóságosan ránk ront, letámad bennünket; nem hagy időt a fontolgatásra, nem akar olyan illúziót kelteni, hogy XIV. Lajos Franciaországában vagyunk, netán a versailles-i udvarban, és ezek a játszó személyek holmi bonyolult lelkű polgárok, akik, meglehet, mást mondanak, mint amit gondolnak, kívülről vagy

belülről látják önnön szellemi és lelki fejlődésüket. Nem: itt feláll két csapat és egymásnak rohan. Az egyik őszintén hisz az egyszerű élet örömeiben, a tiszta szerelemben és a társadalmi igazság szükségességében, a másik viszont mind-ezt megveti, beleszédült a tudományba és a művészetbe, nyíltan haszonleső. Végül: győz a jobbik.

De nem úgy, hogy a kékharisnyák és pártfogolt rímfaragóik belátnák: rossz úton jártak. Hanem úgy, hogy hamisan játszanak. Beképzelték, féltékenyek egymás „alkotásaira” és Trissotin még hozományvadász is. Ettől még a tudós hölgyek a „lebukás” után tovább hisznek téveszméikben - legfeljebb más szövetségeseket és áldozatokat keresnek maguknak.

Major Tamás Moliére-felfogása a farceokban gyökerezik; mintegy nem veszi tudomásul, hogy Poquelin mester a király támogatásának elnyerése céljából beengedte az intellektualizmust komédiáiba. Major tudatosan mellőzi azt a konfliktust, amelyről egyik példaképének, Ariane Mnouchkine-nak Moliére-filmje szól. Teheti, hiszen az utókort csak a francia Mester zsenialitása kötelezi, megalkuvása nem.

Ennek az eljárásnak hatalmas előnyei vannak, de nem veszélytelen.

Legfőbb pozitívuma az, hogy minden aggályoskodó részletezést félretéve a lényegre, a komédiára összpontosít. A *Tudós nők* esetében például kendőzés nélkül megmutathatja, milyen szellemi, lelki és erkölcsi pusztítást végez a kékharisnyaság, a sznobság és az álművészet, ha hatalomra jut; akár csak egyetlen családban is.

Chrysale módos polgár lakása Székely László álperspektivikus díszletében koszos, elhanyagolt, az ajtók nyikorog-nak; minden arra utal, hogy itt olyanok laknak vagy legalábbis parancsol-nak, akiknek a fejében és szívében is szörnyű összevisszaság honol. A „mater familias” részére fenntartott trónszékszerű ülőalkalmatosság és egy Platón-mellszobor, valamint egy ruhafogas uralja a szándékosan kényelmetlen játékeret. Az első a hatalom jelvénye, a másikat mint az üres tekintélytiszelet tárgyát ide-oda hurcolják, dobálják, a harmadik a szüntelen vendégjárás, az „átjáróház” jelképe.

A sivárságot Szakács Györgyi jelmezei is hangsúlyozzák. Mintegy a rögeszmes gondolkodást tükrözve a tudós hölgyeknél és dilettáns barátaiknál, egy-egy jel-

lemvonást emelnek ki, míg a másik oldalon a lezseriséget vagy az egyszerűséget érzékeltetik.

Mindehhez hozzávéve az egyszünetes, de ezen belül az eredeti ötfelvonásos beosztást, a kortinát és a hármaskopogást alkalmazó megoldást: világosan áll előttünk, hogy Major a már-már lehetetlent kísérli meg; a commedia dell'arte stílusához visszakényszeríteni ezt a sok vonatkozásban nagyon is intellektuális vígjátékot.

Ez a látványelemek sikeres átigazítása mellett a színészi játékban hozta a leg-egészségesebb gyümölcsseit. Mindenkinek egyetlen, nagyon karakterisztikus magatartást kell felvennie, amelyet azután mesterien variálnak a Katona József Színház színészei. Nyíltan, őszintén, átlátzóan játszanak - Nádas Péter más vonatkozásban használt kifejezésével élve: „elementáris cinkosságban a közönséggel. Szinte mindig előre nevetünk, mert a megteremtett figura állandó jellemvonásai előrevetítik, hogyan fog viselkedni az adott szituációban. Persze meglepetés is akad bőven.

A „kékek” csapatának vezére Máthé Erzsébet királynői magatartás, lebiggyesztett száj, megvető arckifejezés; megannyi változat a korabeli „rossz asszony”-ra, aki - meglehet - azért is bonyolódik a filozófiába és a művészet-pártolásba, mert rühelli a házi munkát. Udvaros Dorottya apácafeketesége alól süt a lefojtott szenvedély, amit úgy nyel vissza, mint aki fokozódó rosszullétét palástolja a vesztett játszma felett. Molnár Piroska önimádó nagynénikéje a bohóckodás határát súrolja - csoda, hogy egyszer sem lépi át. A széplelkű Trissotin Balkay Géza megformálásában az a dilettánsfajta, aki a mások szemében is csak a saját képét kutatja. Sértődöttsége, féltékenykedése és végül kirobbanó kapzsisága egyenes következménye szűklátókörűségének. Szacsavay László az élettől elrugaskodott áltudományosság finomkodásból és durva kitérőből összeszótt mintapéldánya.

A „fehérek”, az egyenesbeszédűek és tisztaszívűek élén tulajdonképpen a hálátlan szerepre kárhoztatott Ariste áll aki végül cselszövésével, hamis levelei

vel elrendezi a családi viszályt. Papp Zoltán mértéktartó, szerény és hiteles ebben a rezonáns szerepben. A leghálásabb feladat Horváth Józsefnek jutott, aki a főhelyről letaszított, ámde szám-kivetett sorsa ellen szüntelenül lázadó családfőt, Chrysale-t virtuóz komédiázással mutatja be. Egyetlen szóba képes egész jellemképet belesűríteni; ahogy az igent nemnek mondja: kiszolgáltatottságát és kitérni akarását egyaránt érezteti. Csonka Ibolya Henriette-je a szerep adta kevés lehetőséggel jól él; lázadása egyszerű, egyenes és nemes lélekre vall. Gáspár Sándor Klitanderként mintha maga sem tudná, hová jutott; remekül adja elő, hogy olyan egyszerű dolgot, miszerint ő kiszerezett Armandából, és forrón szereti, mielőbb nőül kívánja Henriette-et, szóval ilyen egyszerű dolgot hogyan lehet nem érteni és nem helyeselni, miként azt jövődöbéli anyósa teszi. Csomós Mari a kiakolbóltott szakácsnét játssza, aki végül is - nem kis részben a bűnbánó Chrysale úr jóvoltából - az egész társaságot jól „kiosztja”. Fel-feltűnik még Benedek Miklós, aki Tüske inas három-

Papp Zoltán (Ariste), Csonka Ibolya (Henriette), Horváth József (Chrysale), Csomós Mari (Mari) és Gáspár Sándor (Klitander) a Molière-komédiában

mondatos szerepből jelentékeny figurát formál; ahogy átmegy a színén, ahogy takarít, ahogy megszólal, kifejezi, hogy magasról lenézi ezt az egész hercehurcát. A frigyét kötő közjegyzőt mulatságosan hozza színre Hollósi Frigyes.

Ha nem érződnek valamilyen zavar végig az előadáson, itt akár be is fejezhetném mondandómat. De a második rész közepén már fészkelődnek is a nézők, mintha unatkoznának. Aztán a legvégén mégis helyrebillen a komédia. De mi történt közben?

Csak annyi, hogy Major Tamás a következetlenségben is következetes maradt önmagához. Szokása szerint nem fejezte be teljesen a rendezés munkáját, nem tudta koncepcióját az egész előadásra ki-terjeszteni.

Nem csoda. A *Tudós nők* már számos interpretátorát megtréfálta. Legalább két ponton. Először ott, ahol a rokonszenves atya, a nőuralommal szembeszálló és Henriette lánya sorsát eligazító Chrysale hosszú monológban kifejti, hogy a nők maradjanak csak a főzőkanálnál. „Nevelje egyenes virtusra gyermekét, / Mondja meg, mit tegyen a konyhán a cseléd; / Beosztani a pénzt, nem adni ki hiába: / E tudomány legyen a filozófiája! / Ebben igazat mondtak az öregek, - / Mondván asszonyi nép tud éppen öleget, / Ha kitárul esze annyira, hogy magától / Megkülönbözteti az inget a gatyától!”

A begyepesedett, konzervatív és papucs Chrysale ilyen és hasonló gondolatok szellemében akarja „leválasztani széplelkű felesége táboráról Trissotinnek szánt kisebbik lányát, és őt az Armandától átpártolt Klitanderhez adni. Aki viszont nemcsak állhatatlan, hanem egyszersmind királyhű udvaronc is. Mi-ként ezt szintén egy hosszú monológban ki is fejti. Íme egy részlete: „Az udvarról enyhébb hangon beszéljenek: / Tán nem is olyan számár, annak ki belenézett, / S mint uraságtok elképzel-ni merészek. / Van jó ítélete, mit meg is mutat. / Es mutat a helyes ízlésre utat, / S különb a szellem ott, nem be-szél itt hízelgő, / Mint ahol a ti sötét szőrengetegetek nő.”

Így fest hát a *Tudós nőkben* azoknak a tábora, akikért szurkolnunk kell. És ha hozzávesszük, hogy Ariste csele a hamis levelekkel, amelyek Chrysale vagyon- és Philaminte pervesztését adják hírül: szintén túl körülményes és nem nagyon eredeti (akárcsak a közjegyzői hercehurca) - akkor nem csodálható, hogy az előadások második harmada többnyire ellaposodik.

Mnouchkine - akit különben olyannyira érdekelt Molière életének és művészetének konfliktusa, több ízben is ki-jelentette, hogy darabjait nem kívánja rendezni, a *Tudós* nőkről pedig azt mondta, hogy a hatalom apoteózisa. Major Tamás becsületére váljék: nem

kerülte meg az ebből adódó gondokat.. Megtehetné volna, de nem húzta ki az „árulkodó” monológokat. Chrysale-t olyan ellentmondásosnak hagyta, amilyen; Klitander udvarhűségéről pedig nyilván az a véleménye, hogy ebben is tükröződik Molière és XIV. Lajos kompromisszuma, amely legalább annyi eredményt hozott, mint amennyire eltávolította a farce-tól, a commedia dell'artétól és általában a néptől a Mestert és társulatát.

Persze, világosabb és teljesebb lett volna a kép, ha az előadás az eredeti terveknek megfelelően a *Versailles-i* rögtönzéssel kezdődik. Abból nemcsak a király „páratlan kegyéről” értesülhetünk, amellyel az új vígjáték helyett egy régi komédia előadását engedélyezi, hanem arról is, milyen küzdelmet kellett folytatnia Molière-nek társulatával, mi mindent tudott a Mester a színházról, a színészetéről, a művészetéről, a hivatástudatról. És megtudhattuk volna, mi is, mai nézők, mit tud mind-erről elmondani Major Tamás. Ami alighanem ritka élmény lett volna. De közbeszólt a rendezők és kivált Major Tamás nagy ellensége: a könyörtelenül futó idő.

Így is igen figyelemreméltó, hogy Major ezzel az előadással, rendezéssel túl-lépett szigorúan brechtianus korszakán, a merev elidegenítésen és a racionalizmuson, és az érzelmek sarkításával, kihegyezésével, a romantikus színjátszást ad absurdum hajtva, már-már parodizálva, a gondolatisághoz és ezzel egy újfajta teljességhez közelít.

Színházművészetünkben, ahol Major-nál húsz-huszonöt évvel fiatalabb rendezők már évtizedek óta ismételtetik önmagukat, szinte átmennek önmaguk karikatúrájába, és a közönség maradiságára, a helyi és az országos irányítás ízlésének konzervativizmusára hivatkoznak, tengenek-lengenek a pálya szélén (vagy közepén?) - példamutató a hetvenötödik életévébe lépett „Mester” szüntelen és gyümölcsöző megújulása. Sokan - és nemcsak e pályán - tanul-hatnak tőle.

Molière: Tudós nők (Katona József Színház)
Fordította: Illyés Gyula. Dramaturg: Litvai Nelli. Díszlet: Székely László. Jelmez: Szakács Györgyi m. v. Rendezte: Major Tamás.

Szereplők: Horváth József, Máthé Erzsi, Bodnár Erika, Csonka Ibolya, Papp Zoltán, Molnár Piroska, Gáspár Sándor, Balkay Géza, Szacsvay László, Csomós Mari, Benedek Miklós, Hollósi Frigyes, Puskás Tamás.

előadásán: Udvaros Dorottya (Armanda), Máthé Erzsi (Philaminte) és Molnár Piroska (Belisa) (Iklády László felvételei)

